

Janez Stergar

Civilno-družbene pobude za notifikacijo slovenskega nasledstva med sopolisnicami ADP: utrjevanje ali spodkopavanje dobrih slovensko-avstrijskih odnosov?

Ker so se ob 60-letnem jubileju podpisa ADP (pravzaprav DPONDA, saj gre za Državno pogodbo o obnovi(tvi) neodvisne in demokratične Avstrije) v Republiki Sloveniji pričele množiti različne civilno-družbene pobude za notifikacijo slovenskega nasledstva – pač po nekdanji federativni Jugoslaviji – med sopolisnicami ADP, se je bilo upravičeno in potrebno ozreti tudi na predzgodovino in vsebinske podlage teh pobud. Dopolnilno k že povedanemu in zapisanemu na to temo želim tudi sam dodati nekaj na kratko formuliranih zgodovinskih in spominskih fragmentov. Že pol stoletja sem namreč posredno ali neposredno povezan tako s slovensko manjšino v Avstriji, s sklicatelji današnjega posveta (z INV - Inštitutom za narodnostna vprašanja v Ljubljani ter obema KKS – Klubom koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru), kakor tudi z našo tokratno gostiteljico SM – Slovensko matico.

INV in njegovi neposredni predhodniki (MI – Manjšinski institut ter ZI – Znanstveni inštitut) so se s »koroškim vprašanjem«, ki naj bi ga v znatni meri razrešila ADP, ukvarjali ves čas njihovega delovanja,¹ torej že od 1. februarja 1925 ali tri desetletja pred sklenitvijo ADP. Poldrugo desetletje – do napada na tedanjo Kraljevino Jugoslavijo – so inštitutski sodelavci opozarjali na slabo izpolnjevanje manjšinskega varstva po prvi »Državni pogodbi« - Senžermenski mirovni pogodbi zmagovalnih sil prve svetovne vojne z Avstrijo. Tragične izkušnje koroških in vseh drugih Slovencev z nacifašizmom – na avstrijskem ozemlju seveda že od anšlusa marca 1938 – so bile poglaviti razlog, da so se inštitutski sodelavci tako v okupiranih krajih kot predvsem na osvobojenem partizanskem ozemlju in nato na diplomatskem parketu povojnih mirovnih pogajanj vse do pariškega kompromisa 1949 zavzemali za združitev slovenskih in dvojezičnih obmejnih področij

---

1 Janez Stergar, *Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja*. Ljubljana, 1995; Samo Kristen, *Od Manjšinskega instituta do Inštituta za narodnostna vprašanja (1925–2015) – Ob devetdesetletnici začetkov institucionaliziranega preučevanja etnične problematike na Slovenskem*. V: M. Medvešek in J. Pirc (ur.), *90 let Inštituta za narodnostna vprašanja : 1925–2015*. Ljubljana, 2015, 53–131.

avstrijskih dežel Koroške in Štajerske z republiko Slovenijo v novi federativni jugoslovanski republiki.²

Civilna družba – društva in organizacije, znanost, (visoko) šolstvo in tudi Rimo-katoliška cerkev – je/so v omenjenih desetletjih bistveno podpirala in dopolnjevala »uradna« dejanja državnikov, politikov in diplomatov v prid »neodrešenim« zamejskim Slovincem. V poznavalskem krogu velja le omeniti koroška in s Koroško povezana imena, vsa bolj ali manj povezana s tedanjim inštitutom in klubom: Julij Felaher, Gregorij Rožman, Fran Zwitter, Lojze Ude, Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, Bogo Grafenauer, Luka Sienčnik in Janko Pleterski. Zwitter, Ude, Grafenauer in Pleterski so sodelovali tudi pri formuliranju besedila manjšinsko-zaščitnega (7.) člena ADP³, kakor tudi pri konkretizaciji zamisli oz. zahtev za uresničevanje njegove vsebine. Sodelavec INV zgodovinar Tone Zorn je nato do 1968 (torej precej pred prvo izdajo monografije Geralda Stourzha o nastanku ADP⁴) pripravil bogato dokumentirano disertacijo o koroškem vprašanju 1945–1950⁵ in nato še vrsto objav na to temo. Hkrati se je že tedaj na INV kot mednarodni pravnik oblikoval Ernest Petrič, vendar z disertacijo o pravici do domovine.

Delež slovenske civilne družbe pri zaključnih fazah sklepanja ADP je bil manj pomemben, delež slovenskih diplomatov in državnikov pri jugoslovanski podpori Avstriji v letu 1955 pa je kar dobro znan in po kakšnem pričevanju oz. dokumentu prav odločilen.⁶ Že 16. 1. 1951 je bil namreč v Prezidiju Ljudske skupščine FLRJ - Federativne ljudske republike Jugoslavije ter 27. 2. 1951 na skupnem zasedanju Zveznega zbora in Zbora narodov Ljudske skupščine FLRJ sprejet ukaz (odlok) o prenehanju vojnega stanja z Zvezno republiko Avstrijo; analogen ukaz o prenehanju vojnega stanja z Nemčijo je bil v Belgradu sprejet šele dobrega pol leta

2 Janko Pleterski, Delo dr. Frana Zwittra za rešitev mejnih vprašanj. *Zgodovinski časopis* 19–20, 1965–1966, 23–29; Metod Mikuž, Pregled razvoja koroškega in južnotiroškega vprašanja 1945–75. *Delo* (Ljubljana), 13. 7. – 17. 8. 1976; Metod Mikuž, Avstrijska državna pogodba in takratna blokavska politika (1945–1955). *Zgodovinski časopis* 31, 1977, št. 1–2, 155–167; Teodor Domej, Der Konflikt nach dem Krieg: Die Kärntner Slowenen 1945–1949. V: A. Moritsch (Hrsg./izd.), *Austria slovenica. Die Kärntner Slovenen und die Nation Österreich = Koroški Slovenci in avstrijska nacija*. Klagenfurt/Celovec – Ljubljana – Wien, 1996, 86–165 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja; 3); Janez Stergar, Die jugoslawische Gebietansprüche ab 1945 und deren schrittweise Rücknahme : Jugoslovanske ozemeljske zahteve od 1945 in njihovo postopno umikanje. V: H. Valentin et al. (Hgg.), *Der Staatsvertrag von Wien 1955–2005*. Klagenfurt, 2006, 89–97 in 98–104 (Kärnten Dokumentation; 22).

3 Janko Pleterski, Spomin na sklepanje Pogodbe o obnovi Avstrije. V: P. Štih (ur.), *Zwittrrov zbornik: Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905–1988)*. Ljubljana, 2006, ²2008, 83–91 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 31).

4 Gerald Stourzh, *Kleine Geschichte des österreichischen Staatsvertrages*. Graz, 1975.

5 Tone Zorn, *Politična orientacija koroških Slovincem in boj za mejo v letih 1945–1950*. Ljubljana, 1968 (neobjavljena doktorska disertacija).

6 Tu velja spomniti le na knjižne objave spominskih pričevanj Edvarda Kardelja, Aleša Beblerja, Jožeta Vilfana, Mitje Vošnjaka in Bogdana Osolnika.

pozneje (21. 7. 1951 ter 29. 9. 1951). Ob sklepanju in uveljavljanju ADP – o čemer poročajo drugi tukajšnji referenti – se je v bilateralnih avstrijsko-jugoslovanskih odnosih dogajalo še kaj zelo praktičnega: 15. 6. 1955 je bil v zveznem zboru in 16. 6. 1955 v zboru proizvajalcev Zvezne ljudske skupščine FLRJ obravnavan ter sprejet Zakon o ratifikaciji Sporazuma med FLRJ in Republiko Avstrijo o obnovitvi določenih pravic tovarniških in trgovskih žigov, 6.–8. 10. 1955 je bilo v Opatiji prvo zasedanje jugoslovansko-avstrijske komisije za Dravo. In spregledati ne smemo: 24. 3. 1956 je zvezni zbor Zvezne ljudske skupščine FLRJ sprejel Deklaracijo o priznanju statusa stalne nevtralnosti Avstrije.⁷ O tedanjih jugoslovanskih in posebej slovenskih komentarjih in pričakovanih nam tu pišejo drugi avtorji, prav tako o vsaj kakšni od več zahval tedanjih avstrijskih državnikov kolegom na drugi strani ponovno vzpostavljene južne meje.

Iz naslednjih desetletij izgrajevanja raznovrstnih meddržavnih odnosov ter – tudi mučnih in napetih – prizadevanj za polno uveljavitev »manjšinskega« 7. člena ADP ter še nekaterih drugih členov, posebej pomembnih za Slovence in Hrvate na obeh straneh meje ter za vso tedanjo Jugoslavijo, najprej izznamem le naše družbeno relevantno in burno študentsko odzivanje na prelomu iz šestdesetih v sedemdeseta leta.⁸ Po svoji zaposlitvi na INV se lahko spomnim npr. izdaje dvojne številke revije »Razprave in gradivo« 7–8/1976, v več jezikov prevedenega gradiva ljubljanskega »Posvetovanja o aktualnih vprašanih slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji« 28. 5. 1976 ter posebne številke zagrebškega »Časopisa za suvremenu povijest« 1/1977. Znanstveno-raziskovalno delo je bilo v sedemdesetih letih močno usklajeno z aktualnimi prizadevanji manjšinskih organizacij v Avstriji ter z diplomacijo Ljubljane, Zagreba in Belgrada. Med avtorji razprav sta poleg inštitutskega četverca z literarnim komparativistom Dragom Druškovičem in z zgodovinarji Tonetom Zornom, Dušanom Nećakom in Janezom Stergarjem nastopala še stalna zunanja sodelavca mednarodni pravnik Borut Bohte in geograf Vladimir Klemenčič, večkrat tudi hrvaški soavtorji Budislav Vukas (mednarodni pravnik!), Mirko Valentić in Mirjana Domini. Kratko obdobje je bila tedaj na INV zaposlena Mirjam Škrk, pozneje kot mednarodna pravica prav tako odlična poznavalka problematike v zvezi z ADP.

Kot »editor« ene od inštitutskih brošur je 1976 nastopil Danilo Türk, kot mlad pravnik tedaj sodelavec manjšinsko-izseljeniške komisije RK SZDL

7 »Po 17 letih je Avstrija končno svobodna« je na prvi časopisni strani naslov poročila celovškega tednika *Slovenski vestnik* 20. 5. 1955 povzema vzklik avstrijskega zunanjega ministra Leopolda Figla. V nadaljevanju pa je najbolj izpostavil poudarek sovjetskega zunanjega ministra Vjačeslava Molotova, da bo poleg Švice »v srednji Evropi obstojala odslej naprej nevtralna Avstrija«, ki se ne bo priključila nobeni vojaški zvezi in »na svojem ozemlju ne bo dopuščala vojaških oporišč«.

8 Prim. npr. Janez Stergar, Mednarodni odbor Skupnosti študentov Univerze v Ljubljani 1969–1972. V: D. Štrajn et al. (ur.), 1968 : *čas upora, upanja in domišljije : zgodbe študentskega gibanja 1964–1974*. Ljubljana, 2020, 225–228.

– Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije. Moja nekdanja sošolka ter Danilova soproga Barbara Miklič se je domislila naslova knjižice »Twenty Years Overdue«. Glede na desetletja zavlačevanja pri uresničevanju nekaterih določb 7. člena ADP bi ob naslednjih obletnicah lahko podobne opozorilno-spodbujevalne publikacije naslavljali s »Thirty, Fourty, Fifty ...« in sedaj že »Sixty Years Overdue«, torej šestdeset let preveč odlašanja ...

Od 1969 so sodelavce »severnega oddelka« INV dve desetletji dolgo s profesorji ljubljanske Filozofske fakultete in s koroškimi slovenskimi znanstveniki ter prosvetnimi delavci posebej intenzivno povezovali še vsakoletni Koroški kulturni dnevi – KKD v Celovcu.⁹ Če s tem v zvezi omenim le zgodovinarja Boga Grafenauerja, geografa Vladimirja Klemenčiča, slovenistko Bredo Pogorelec, umetnostnega zgodovinarja Naceta Šumija in literarnega zgodovinarja Matjaža Kmecla, vrsta profesorjev s FF ter ostalih referentov na celovških KKD še zdaleč ni popolna.¹⁰ Več od njih jih je bilo januarja 1972 med prvimi podpisniki poziva avstrijskemu predsedniku republike, naj ustavi sodni proces proti predsedniku Zveze slovenske mladine, revolucionarnemu dolgolascu Marjanu Sturmju, ki je bil na krajevno oznako »Hermagor« pripisal slovenski »Šmohor«. Naš profesor zgodovine Janko Pleterski pa je tedaj enkrat povedal in objavil, da je ključ do dobrih medsosedskih odnosov v avstrijskih rokah in se imenuje »z določbami 7. člena ADP skladna ureditev manjšinskega položaja« (citiram vsebinsko, po pomenu).

Ob kakšni prejšnji priložnosti sem že nekaj bolj podrobno obravnaval slovenski odnos do zamejstva v pol stoletja po drugi vojni¹¹ ali pa predstavil vseslovenski in čezmejni pomen koroških in s Koroško tesno povezanih humanistov ter drugih izobražencev.¹² Razvid o zanimanju slovenske civilne družbe za položaj koroških, štajerskih in ostalih zamejskih Slovencev bi lahko razširili še na vrsto strokovnih inštitucij, poklicnih združenj, znanstvenih revij in založb (v mojem primeru npr. na Mladinsko knjigo ter članke o zamejskih Slovencih v 16 letnih zvezkih *Enciklopedije Slovenije*, na Zvezo zgodovinskih društev ter na »Zgodovinski časopis« in njegovo knjižno zbirko¹³).

9 M. Domej (ur.), *Koroški kulturni dnevi : Kärntner Kulturstage 1969-1988*. Celovec/ Klagenfurt 1988; J./anez/ Ste./rgar/, *Koroški kulturni dnevi*. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 5. Ljubljana, 1991, 288.

10 Dušan Nečak, Bogo Grafenauer in koroški Slovenci po drugi svetovni vojni. V: V. Rajšp et al. (ur.), *Grafenauerjev zbornik*. Ljubljana, 1996, 119–123; Avguštin Malle, Grafenauerjev prispevek Koroškim kulturnim dnevom. V: *ibidem*, 125–134.

11 Z navajanjem relevantne strokovne literature npr.: Janez Stergar, Republika Slovenija in zamejstvo 1945–2002. *Acta Histriae* 11, Koper, 2003.

12 Janez Stergar, Koroški izobraženci v duhovnem življenju Slovenije. *Koroški vestnik* 43, 1–3, 135–148 (Kulturna dediščina kot priložnost za slovensko-avstrijsko čezmejno sodelovanje).

13 V zbirki sem mdr. v veliki nakladi uspel izdati kot zadnjo avtorjevo knjižno objavo trajno aktualno razpravo Bogo Grafenauer, *Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje*. Ljubljana, 1994 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 10).

Tradicionalno povezanost INV in njegovih predhodnikov s KKS ter tudi s SM – Slovensko matico, najstarejšim slovenskim kulturno-znanstvenim združenjem in strokovno založbo ter gostiteljico več posvetov z narodno-manjšinsko tematiko, naj na kratko ilustriram z nekaj imeni in primeri. Leta 1928 ustanovni in nato dolgoletni predsednik KKS pravnik Julij Felaher je bil pred vojno nepoklicni, po vojni pa poklicni sodelavec INV. Prvi direktor partizanskega ZI in povojni rektor Univerze v Ljubljani ter redni član SAZU – Slovenske akademije znanosti in umetnosti zgodovinar Fran Zwitter je z MI sodeloval že pred vojno,¹⁴ v klubu je bil dolgoletni odbornik, prav tako v SM, kjer je bil nekaj let poslevodeči podpredsednik. Inštitutski tajnik in povojni turnusni direktor pravnik Lojze Ude je bil nekaj let predsednik KKS in dolgoletni odbornik SM, prav tako pa v vodstvu organizacije Maistrovih borcev. Inštitutski direktor komparativist Drago Druškovič – Rok Arih ni bil le koroški partizan in povojni aktivist, ampak tudi biograf Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca.¹⁵ Bogo Grafenauer je bil inštitutski sodelavec, predsednik SM in hkrati predsednik KKS, ki je Matico določil za dedinjo klubskega premoženja (v denacionalizacijskem postopku rešenega iz ostankov zapuščine nekdanje narodno-obrambne Družbe sv. Cirila in Metoda).¹⁶ Zadnji štirje omenjeni so me pritegnili tako na inštitut, kot v klub (ki mu sedaj predsedujem) in v odbor SM (kjer sem podpredsednik). Grafenauer je nekajkrat na skupno posvetovanje v prostore SM uspel privabiti tudi zelo sprte predstavnike osrednjih organizacij koroških Slovencev.

Prav pri SM je izšla vrsta temeljnih del o koroškem in širšem slovenskem narodnem vprašanju: Zwitterovi »Nacionalni problemi v habsburški monarhiji« (1962, z J. Šidakom in V. Bogdanovom) in »O slovenskem narodnem vprašanju« (1990), na inštitutu napisana disertacija Janka Pleterskega »Narodna in politična zavest na Koroškem : Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva 1848-1914« (1965, v nemškem prevodu izdana 1996 v Celovcu), zbornik »Koroški plebiscit« (1970), »Iz mojih spominov« Franca Petka (Ljubljana – Borovlje 1979), Petra Moharja »Med nebom in peklom : Pričevanje iz plebiscitnega leta« (1986), Boga Grafenauerja »Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj« (1987), Feliksa J. Bistra »Anton Korošec : državnozborni poslanec na

14 Janez Stergar, Neobjavljeno Zwitterovo poročilo o poti po Koroškem poleti 1930. V: P. Štih (ur.), *Zwitterov zbornik : Ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittera (1905–1988)*. Ljubljana, 2006, 2008, 67–74 (Zbirka Zgodovinskega časopisa; 31), Zwitterovo poročilo na str. 75–81.

15 Drago Druškovič, *Prežihov Voranc : pisatelj in politik*. Ljubljana – Celovec, 2005; Janez Stergar, Drago Druškovič – Rok Arih (1920-2009). *Delo*, 26. 5. 2009, 24.

16 Janez Stergar, Klub koroških Slovencev v Ljubljani. V: T. Bahovec (Hg./izd.), *Eliten und Nationwerdung : Die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen / Elite in narodovanje : Vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev*. Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj, 2003, 29–83 (Unbegrenzte Geschichte – Zgodovina brez meja; 10).

Dunaju : Življenje in delo : 1872–1918« (1992)¹⁷ in še kaj. Problematiko nastanka in težavnega izvajanja ADP obravnava tudi obsežen in celovit pregled avstrijske zgodovine, ki jo je za slovenske bralce napisal in pri Matici izdal dunajski zgodovinar Ernst Bruckmüller.¹⁸

Po drugi svetovni vojni je nekaj mesecev na našem ljubljanskem inštitutu delal tudi ekonomist Stane Uršič, poznejši legendarni tajnik in predsednik ljubljanskega KKS. Tone Zorn je kot sourednik sodeloval pri par Matičinih publikacijah s koroško tematiko ter dolga leta urejal »Vestnik koroških partizanov«, ki je postal tudi glasilo obeh klubov. Isto revijo je še pod novim imenom »Koroški vestnik« urejal politolog Boris Jesih, ki se na INV ni le habilitiral s koroško disertacijo (objavljeno v slovenski in nemški izdaji¹⁹), ampak je kot državni sekretar mdr. sodeloval pri pripravi kompromisa iz leta 2011 glede dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem. Na INV je od 2005 zaposlen zgodovinar Danijel Grafenauer, ki je tajnik ljubljanskega in zadnja leta tudi predsednik mariborskega kluba, s svojo disertacijo o Juliju Felaherju pa najboljši poznavalec zgodovine obeh klubov.²⁰ Danijel Grafenauer je v Mariboru imel za neposredna predhodnika pravnik Boža Grafenauerja in zgodovinarja Marjana Žnidariča, dve znani imeni slovenske znanstveno-visokošolske scene. Ljubljanski KKS ima svoj uradni sedež na inštitutskem naslovu Erjavčeva 26, kjer so se mu pridružili mdr. tudi Klub tržaških Slovencev, Društvo slovensko-avstrijskega prijateljstva in Klub zamejskih študentov.

Krajši ali daljši čas so na INV delali ali še delajo tudi naslednji proučevalci manjšinske ali predvsem koroške problematike, kar praviloma vsi člani KKS: Vladimir Klemenčič, umetnostna zgodovinarica Breda Turk Vilhar, mednarodna pravica Vera Klopčič, pravnik in zgodovinar Samo Kristen, ustavni pravnik Mitja Žagar, zgodovinar Matjaž Klemenčič, geograf Jernej Zupančič, ekonomistka Nada Vilhar in sedanja direktorica jezikoslovka Sonja Novak Lukanovič.

Umestitev INV v slovensko civilno družbo v obdobju tektonskih sprememb v smer demokratizacije in državne osamosvojitve v obdobju 1989-1992 in v naslednjih letih lahko ilustriramo s sodelovanjem več inštitutskih strokovnjakov

17 Avtor, koroški slovenski zgodovinar je tako v letih svojega službovanja na Dunaju in nato kot prvi vodja Avstrijskega inštituta v Ljubljani izjemno veliko prispeval k avstrijsko-slovenskemu kulturnemu in znanstvenemu sodelovanju. Matičini izdaji knjige je sledila še nemška: »Majestät, es ist zu spät« : Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918. Wien – Köln – Weimar, 1995.

18 Ernst Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*. Ljubljana, 2017. Kako malo je za izdajo knjige, ki je pozneje izšla tudi v nemščini, prispevala avstrijska država, me je sram izdati.

19 Boris Jesih, *Med narodom in politiko : Politična participacija koroških Slovencev*. Celovec – Ljubljana, 2007; isti, *Ethnos und Politik : Was wollen die Kärntner Slowenen?*. Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj – Ljubljana, 2010.

20 Danijel Grafenauer, *Življenje in delo Julija Felaherja in koroški Slovenci*. /Maribor/ 2009 (neobjavljena doktorska disertacija).

pri oblikovanju nove slovenske ustave ter pri postopnem nastajanju evropske in svetovne manjšinske zaščite. A tudi delovanje Odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov (maj – oktober 1991), spodbujanje zelo otipljive in pomembne zamejske pomoči slovenskim osamosvojitvenim dejanjem²¹ ter ustvarjanje nove sindikalne organizacije v slovenski znanosti (znotraj SVIZ – Sindikata vzgoje, izobraževanja, znanosti in kulture) je potekalo (tudi) iz moje inštitutske pisarne oziroma pisarne, ki sva si jo delila z Borisom Jesihom.

Med svojimi objavami tistega časa naj tu izpostavim le dva časopisna članka. V sobotni prilogi dnevnika *Delo* sem se 2. 6. 1990 v članku »'Sense preteklosti' v obliki stotnije odvehčenih s Koroškega« zavzel za odkrito skupno raziskovanje temnih plati koroške povojne zgodovine, a tudi za upoštevanje 7., 9. ter 24. člena ADP. Čez pol leta sem 7. 2. 1992 v članku »Cena priznanja« v reviji *Svobodna misel* opozoril na aktualni pomen več členov ADP za Slovence in Slovenijo (torej ne le »manjšinskega« 7. člena), na potrebno nasledstvo – nove, mednarodno priznane – Republike Slovenije kot pridružene članice pogodbe in na tedaj že izražene zadržke nekaterih avstrijskih politikov. Zaključil sem s prepričanjem: »Cena priznanja samostojnih sosednjih držav, a tudi enakopravnih narodov, jezikov in kultur, potemtakem ne more biti previsoko nastavljena.« A v diplomatski in sodni praksi se je hitro pričelo obujati vprašanje vračanja nekdanjega avstrijskega premoženja v Sloveniji in veljavnosti »Avnojskih sklepov«, kar je bila res iudicata za vso Jugoslavijo že z drugim odstavkom 27. člena ADP.

S kolegom Jesihom sva nato na inštitutu 16. 4. 1992 organizirala »pogovor o avstrijsko-slovenskih odnosih z vidika novih razmer in problematike, ki je zaobsežena v Avstrijski državni pogodbi (ADP)«. Po zabeležki Bojana Bertoncija z Ministrstva za zunanje zadeve RS smo bili prisotni še Bogo Grafenauer, Danilo Türk, Borut Bohte, Mirjam Škrk, minister za Slovence v zamejstvu in po svetu Janez Dular, Vera Klopčič, Janez Stergar, Boris Jesih, Matjaž Jančar, Štefan Cigoj in Andrej Grasselli. Profesor Bohte je bil jasen: »Republika Slovenija kot nasledstvena država Jugoslavije, ki je sopedpisnica ADP, pristopi v smislu sukcesije oziroma uveljavljanja sukcesije (s presumpcijo kontinuitete, ki jo predstavlja Slovenija kot matična država, njena manjšina v Republiki Avstriji, itd.) in to ustrezno prijavi depozitarju ADP, Rusiji.« Zabeležka omenja, »da je poleg čl. 7 aktualno tudi izpolnjevanje obveznosti vrste drugih določil (npr. spomeniki in grobovi, odškodnine), kar govori v prid odločitvi, da Slovenija stori korak uveljavljanja sukcesije v ADP.«²² Ni pa zabeleženo tedaj izraženo opozorilo Danila Türka, da je čas notifikacije potrebno preudarno izbrati, ker RS še ni bila splošno priznana v svetu, razpad Jugoslavije ter nasledstvo po njej pa mednarodno-pravno še ne urejena.

21 Janez Stergar, Delovanje koroških Slovencev v Avstriji za neodvisno Slovenijo. V: M. Klemenčič et al. (ur.), *Slovinci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije*. Ljubljana, 2005, 37–56 (Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije; 4) (Viri; 20).

22 Kopija zapisknika v dokumentarni zbirki avtorja – in prav gotovo še v pristojnih arhivih.

Avstrijska diplomatsko-konzularna služba je tedaj v več državah zastopala interese mlade slovenske države in v nujnih primerih oskrbovala njene državljane.

Rezultat velikega, zavzetega in uspešnega delovanja tako slovenske kot tudi avstrijske znanosti ter širše civilne družbe je predstavljalo znanstveno srečanje »Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski« v Mariboru 25.–27. 5. 1993. Tu so spoznanja številnih znanstvenikov ter svoje moči združili SAZU (akademik Anton Vratuša je bil *spiritus agens*), INV (Boris Jesih je poskrbel za izid temeljnega zbornika), Univerza v Mariboru ter Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo na Dunaju. Kot zgodovinski dosežek srečanja je obveljalo soglasje, »da slovenska avtohtona narodna skupnost na avstrijskem Štajerskem ni prišla po pomoti v Avstrijsko državno pogodbo in da so torej določila v Pogodbi o njeni zaščiti obvezna za vse.« Tako je povzel predsednik uredniškega odbora Vratuša v »Predgovoru« zbornika.²³ Soavtor zbornika, nekdanji sodelavec INV in profesor zgodovine na FF UL akademik Janko Pleterski je več svojih starejših razprav o nastajanju ADP ter (ne)uresničevanju njenih določil (seveda zlasti 7. člena) zaradi njihove aktualnosti ponatisnil v posebni knjigi.²⁴

V zadnjih dveh desetletjih smo na inštitutu kot raziskovalci in kot del angažirane civilne družbe seveda še spremljali strokovne mednarodnopravne²⁵ in politične razprave o veljavnosti ADP in (ne)uresničevanje še odprtih – zlasti manjšinskih – vprašanj. Priče smo bili oklevanju in tudi javnemu prestižnemu, strankarsko obarvanemu predvolilnemu prerekanju slovenskih državljanov in diplomatov (podobno kot ob Oglejskem sporazumu z Republiko Italijo!) glede pravega ali že zamujenega trenutka za notifikacijo slovenskega nasledstva članstva v ADP. Ob različnih strokovnih objavah in časopisnih člankih ter intervjujih smo na INV vsaj dvakrat predlagali interdisciplinarni projekt o zgodovini ADP, katere uradnega prevoda v slovenščino vse do danes sploh nimamo.²⁶ Projektna predloga sta bila strokovno dobro ocenjena, a sta bila po mnenju delilcev raziskovalnega denarja bistveno premalo družbeno relevantna (enkrat menda zgolj dve točki od možnih desetih ...).

Z referati ali kot poslušalci smo se raziskovalci in univerzitetni učitelji iz Slovenije udeleževali več strokovnih posvetov o ADP na Koroškem (v Škocjanu in Celovcu, parkrat v Tinjah). Ob inštitutski 85-letnici, 90-letnici koroškega plebiscita, 65-letnici zmage nad nacifašizmom ter 55-letnici sklenitve ADP

23 Citat na str. 4 zbornika *Slovenci v avstrijski zvezni deželi Štajerski*. Ljubljana, 1994 (Narodne manjšine; 3).

24 Janko Pleterski, *Avstrija in njeni Slovenci 1945-1976*. Ljubljana, 2000 (Ethnicity; 4).

25 Seveda mislim predvsem na več objav Boruta Bohteta in Mirjam Škrk, Ernesta Petriča, Antona Novaka, Ivana Kristana ter v novejšem času Dejana Valentinčiča.

26 Neuradni prevod celotne ADP v slovenščino vsebuje knjiga *Ustavni sistem Republike Avstrije*. Koper 2000 (Evropske primerjalne študije), 191-228. »Srbohrvaški« prevod je bil sicer objavljen v: *Službeni list FNRJ – Medjunarodni ugovori i drugi sporazumi*, 2. 2. 1956, br. 2.

smo sodelavci INV 14. 10. 2010 tudi sami organizirali srednje velik mednarodni posvet na Brdu pri Kranju; simpozij je obravnaval zgodovinske okoliščine nastanka ADP, sodobno stanje in perspektive slovenske manjšine na Koroškem ter pravne in mednarodnopravne vidike njihovega položaja. Za objavo referatov in razprave je na koncu žal zmanjkalo denarja (?).

Zaradi velike državne podpore lahko le deloma med prizadevanja civilne družbe štejeemo znanstveni projekt »Avstrija-Slovenija v 20. stoletju«, ki so ga zgodovinarji in pravniki obeh sosednjih držav izvajali že v prvih letih novega tisočletja. Čeprav so izid leta 2004 v obsežnem dvojezičnem zborniku dočakali le slovenski rezultati zgodovinarskega dela projekta, so ti deloma zanimivi tudi za tu obravnavano tematiko; posebej veliko zbranih podatkov in strokovne literature vsebujejo prispevki avtorjev Borisa Jesiha, Mitja Ferenc, Boža Repeta in Aleša Gabriča.²⁷

Ne glede na lociranje v dvorano Državnega sveta RS je imela izrazit civilno-družbeni značaj okrogla miza »Slovinci v Avstriji 50 let po podpisu Avstrijske državne pogodbe«. 10. 5. 2005 jo je pripravilo ljubljansko Društvo slovensko-avstrijskega prijateljstva – DSAP s predsednikom Jožefom Jerajem, pomembne prispevke pa so na srečanju podali koroški Slovenci Avgustin Malle, Jože Wakonig in Valentin Inzko; slednji kot tedanji veleposlanik Republike Avstrije v Ljubljani. Za objavo gradiva smo poskrbeli v ljubljanskem KKS.²⁸ V povzetku vsebine smo uvodoma zapisali: »Republika Slovenija kot država zaščitnica mora vztrajati na izpolnitvi 7. člena ADP, vključno z javno rabo slovenščine, s kolektivnimi pravicami in dvojezičnimi oznakami. Manjšinske zaščitne konvencije Sveta Evrope ne nadomeščajo v celoti določil ADP. Slovenci moramo izkoristiti možnosti, ki jih skupno članstvo v EU omogoča za krepitev čezmejnega sodelovanja z Avstrijo; to ne velja le za državne ustanove, temveč tudi za organizacije civilne družbe tako na kulturnem, gospodarskem, izobraževalnem kot tudi na športnem, lokalnem in drugih področjih.« 24. 4. 2006 je Peter Vencelj z DSAP pripravil še posvet »Vloga koroških Slovencev v slovensko-avstrijskih odnosih«, nato pa sta se DSAP v Ljubljani in Mariboru izogibala poseganju na področje politike.

Na zgodovin(ar)skem simpoziju o ADP v dvorani koroške deželne vlade v Celovcu sem 21. 4. 2005 svoj referat »Jugoslovanske ozemeljske zahteve od 1945 in njihovo postopno umikanje« zaključil takole: »Z Državno pogodbo 1955 potrjena avstrijsko-jugoslovanska meja je 1991/92 postala avstrijsko-slovenska. Leta 2005 pa je zgodovinarju težko razumeti avstrijske »bojazni« glede slovenskega nasledstva jugoslovanskega podpisa Državne pogodbe, posebej glede na to, da je Republika Slovenija članica Evropske zveze (skupaj z Avstrijo) in NATO (po

27 D. Nećak et al. (ur.), *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*. Ljubljana, 2004 (Historia; 8).

28 J. Stergar (ur.), *50 let Avstrijske državne pogodbe*. Ljubljana, 2005 (Koroški vestnik; 39–1).

definiciji političnega in vojaškega varuha demokracije zahodnega tipa).« Tudi v nadaljnjih letih mi avstrijski prijatelji, med njimi nekateri Slovenci, niso uspeli povsem prepričljivo razložiti razlogov za nasprotovanje notifikaciji slovenskega nasledstva v primeru ADP ...

V slovenski in avstrijski strokovni javnosti so odmevali nekateri posveti ali posamezna predavanja, ki so jih profesorji ljubljanske Pravne fakultete organizirali skupaj z avstrijskimi kolegi, npr. ob izrinjanju določb ADP iz avstrijskega ustavno-pravnega reda. Žal večjega učinka ne na avstrijsko vlado in zakonodajalca ne na slovensko vlado in diplomacijo te pravne ekspertize – o katerih tu poročajo za njihovo vsebino bolj kompetentni – večinoma niso imele. Morda le še pripomnim, da ne rečem »potožim«, da so se avstrijski organizatorji kakšnega velikega jubilejnega in mednarodnega znanstvenega srečanja o zgodovini ADP večje uspeli izogniti udeležbi vsaj enega referenta iz Slovenije ...

Sodelavec INV Samo Kristen je bil med redkimi slovenskimi strokovnjaki, ki je analiziral avstrijske poskuse, da bi celotno ADP ali njene dele proglasili za zastarane, konsumirane - obsoletne,²⁹ potem ko so se npr. zasedbene sile štirih zaveznic umaknile že jeseni 1955 in so sovjeti prevzeli vse »nemško premoženje v Avstriji«. Ob preurejanju evropskega reda in ob podpisu »Pogodbe o dokončni ureditvi glede Nemčije« dne 12. 9. 1990 je avstrijska zvezna vlada štirim državam podpisnicam ADP (ki naj bi se iz pogodbe o obnovitvi Avstrije kar tiho preimenovala v vsebinsko nedoločeno »Dunajsko državno pogodbo« ...) namreč sporočila svoj sklep z dne 6. 11. 1990, češ da so po njenem prepričanju omejevalni členi 12 do 16 iz poglavja o vojaških in letalskih določbah ter točka 13 člena 22 ADP zastareli, analogno z vojaškimi omejitvami mirovnih pogodb iz leta 1947 z Italijo, Romunijo, Bolgarijo, Madžarsko in Finsko. Na sporočilo z Dunaja³⁰ menda ni bilo ugovorov, medtem ko so avstrijski poskusi za proglasitev celotne ADP za obsoletno – npr. ob razpadu Sovjetske zveze – ostali neuspešni.

Med členi ADP, katerih neuradni slovenski prevod smo objavili že 1984 in 1985 v zborniku »Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes« (sicer od 1. do 13. člena ter 17., 19., 26., 30., 35. in 37. člen), ostajajo po mojem za Slovenijo in Slovence v Avstriji še vedno posebej aktualni: 5. člen (meje iz 1. 1. 1938), 6. člen (človekove pravice), 7. člen (pravice slovenske in hrvaške manjšine), 9. člen (denacifikacija), 19. člen (vojaški grobovi in spomeniki), 26. člen (lastnina,

29 Samo Kristen, Nekaj pogledov na vprašanje nadaljnje veljavnosti Avstrijske državne pogodbe in slovenskega nasledstva statusa sopolisnice pogodbe. *Razprave in gradivo* 36/37, 2000, 95-114.

30 V uradnem *Wiener Zeitung* 8. 11. 1990 objavljeno sporočilo sicer dodaja: »Vendar pa se Avstrija še vedno čuti mednarodnopravno zavezano, da ne sme proizvajati, posedovati ali poskušati uporabljati jedrskega, biološkega ali kemičnega orožja.« O tem Felix Ermacora, Die Obsoleterklärung von Bestimmungen des Wiener Staatsvertrages. *Juristische Ausbildung und Praxis*, 1990/91, 181 sl.

pravice in interesi od nacistov preganjanih skupin), 35. člen (zaključne določbe) in 37. (pristop k pogodbi), kakor tudi tedaj neprevedeni oz. neobjavljeni 24. člen (avstrijska odpoved do zahtev proti zavezniškim in združenim silam), 27. člen (avstrijsko premoženje na ozemlju zavezniških in združenih sil, posebej v Jugoslaviji) in 38. člen (ratifikacija pogodbe).

28. 6. 2015 je bil dober povod za opozorilo na vsebino in veljavnost 19. člena ADP nagovor tedanje ministrice za kulturo RS Julijane Bizjak Mlakar na spominski slovesnosti pri Peršmanovi domačiji, kjer so nacisti 25. 5. 1945 pomorili 11-člansko družino, med njimi sedem otrok. Ministrica je v spremstvu sekretarja za varstvo slovenske kulturne dediščine Silvestra Gabrščka ter ob navzočnosti ministra za kulturo Republike Avstrije Josefa Ostermayerja (»soavtorja« konsenzne rešitve vprašanja dvojezičnih krajevnih tabel na Koroškem leta 2011) spregovorila pred spomenikom padlim partizanom; prvotno na pokopališču v Šentrupertu pri oz. v Velikovcu postavljeni in 10. 9. 1953 razstreljeni spomenik je več civilno-družbenih iniciativ in organizacij obnovljenega postavilo ob Peršmanovo domačijo, v kateri so uredili spominsko zbirko protifašističnemu boju. S pomočjo iz Slovenije ZKP – Zveza koroških partizanov in prijateljev protifašističnega odpora skrbi za prek 50 pomnikov temu odporu na južnem Koroškem.³¹

V jugoslovanskem času so Avstrijci nekajkrat – skladno z 19. členom in z vso spoštljivostjo – sprejemali jugoslovanske delegacije (diplomatskih in vojaških uradnikov ter predstavnikov veteranskih organizacij), ki so pregledovale grobove jugoslovanskih vojakov, vojnih ujetnikov in prisilno deportiranih ter spomenike protinacističnemu boju. Ne vem, da bi skladno z 19. členom ADP v vseh letih slovenske državne samostojnosti kakšna državna ali civilno-družbena delegacija opravila podobno uradno »inšpekcijo«, čeprav ZKP s pomočjo partnerskih organizacij iz Slovenije vzdržuje spomenike in ob njih redno prireja spominska srečanja z obiskovalci iz obeh strani meje.

Morda ob tem velja pripomniti, da se organizatorjem še ni posrečilo terminsko povsem uskladiti tradicionalnih vsakoletnih spominskih prireditev na mestu severne in južne izpostave nekdanjega nacističnega koncentracijskega taborišča Mauthausen na obeh straneh Ljubelja. Predolgo časa ostaja neuresničena tudi obljuba koroških sodelavcev o vključitvi koroških protinacističnih spomenikov na spletni seznam – zdaj že prek 6.000 – identifikacij, fotografij, opisov in točnih lokacij na zemljevidu v okviru spontanega projekta širokega kroga sodelavcev literarnega zgodovinarja z ljubljanske FF Mirana Hladnika.

31 Ob številni starejši literaturi o Peršmanovi domačiji in o spominskih obeležjih žrtvam nacističnega terorja ter odpora proti njemu omenimo samo najnovejši pregled v knjigi A. Mohar (ur./Red.), *Otoki spomina = Gedenkinseln : Partizanska spominska obeležja na južnem Koroškem = Gedenkstätten für die Partisanen in Südkärnten*. Celovec/Klagenfurt, 2018.

Po drugi strani pa se je, posredno tudi v povezavi z 19. členom ADP, več delov slovenske civilne družbe (predvsem oba KKS iz Ljubljane in Maribora, nato še Zveza društev General Maister in nekateri drugi) od leta 2013 pridružilo pobudi koroške nemško-slovenske »Konsenzne skupine« za skupne spominske, pravno in mirovniško naravnane prireditve na grobišču Maistrovih borcev in koroških brambovcev na velikovškem mestnem pokopališču, nato tudi na ljubljanskih Žalah z dostojanstvenim avstrijskim vojaškim spomenikom iz leta 1961, na grobišču koroških »odvlečenih« v Lešah in še drugod. Več publikacij zdaj že izpričuje s Konsenzno skupino povezano razraščanje civilno-družbenega projekta Mirovne regije Alpe-Jadran.³²

Do preloma stoletja oz. tisočletja, torej v polpetih desetletjih od sklenitve Državne pogodbe je iz splošnega spomina kar nekako izginil pomen 26. člena ADP o lastnini, pravicah in interesih manjšinskih skupin. Člen se je sicer nanašal predvsem na Žide, a so tudi slovenska društva in posamezniki na Koroškem po mučnih in dolgotrajnih procesih dobivala določeno odškodnino za škodo, ki jim je bila povzročena v času nacizma. O tem členu ADP ter o še leta 2001 mednarodno izsiljenem dodatnem avstrijskem izvedbenem zakonu in posebnem odškodninskem fondu je bila za koroški primer – ob sodelovanju sodelavca INV Borisa Jesiha – opravljena raziskava ter objavljena knjiga.³³

Mnogo besed je bilo izrečenih in tiskarskega črnila porabljenega za razpravljanje o zgoraj že omenjenem 27. členu Državne pogodbe. Povzamem naj samo ugotovitev Janka Pleterskega, da so v drugem odstavku tega člena veliki zavezniki »posredno priznali, da je Avstrija vsaj v odnosu do Jugoslavije (Slovenije) do neke mere odgovorna za vojna dejanja, storjena proti njej 6. aprila 1941 in pozneje, vse do zavezniške zmage. To je tista plat čl. 27 ADP, ki je v zgodovinskem pogledu še veliko večjega pomena, kakor pa je to samo njegova gmotna stran.«³⁴

Opozorimo še na zaključne člene ADP, po katerih bi Jugoslavija lahko terjala dosledno izpolnjevanje določb Državne pogodbe; a tega SFRJ nikoli ni storila

32 Prim. npr. dva obsežna nova zbornika: W. Wintersteiner et al. (Hrsg./ur.), *Manifest/o Alpe-Adria : Stimmen für eine Europa-Region des Friedens und Wohlstands = Voci per una regione europea di pace e prosperità = Glasovi za evropsko regijo miru in blagostanja*. Wien, 2020 (Edition PEN; 151); J. Brousek et al. (Hrsg./ur.), *Slovenija / Österreich ; Befreiendes Erinnern / Osvobodajoče spominjanje ; Dialogische Aufarbeitung der Vergangenheit / Dialogsko obravnavanje zgodovine*. Klagenfurt/Celovec, 2020. Prvi zbornik je bil 8. 7. 2020 slovenski javnosti predstavljen na INV v Ljubljani in v živo po spletu, 23. 9. 2020 pa na tradicionalni okrogli mizi alpsko-jadranske mreže na Mednarodnem pisateljskem srečanju PEN na Bledu. Drugi omenjeni zbornik je bil slovenski javnosti predstavljen 18. 12. 2020 na INV in prav tako v živo po spletu.

33 Augustin Malle et al., *Vermögensentzug, Rückstellung und Entschädigung am Beispiel von Angehörigen der slowenischen Minderheit, ihrer Verbände und Organisationen*. Wien – München, 2004.

34 Janko Pleterski, *Slovenija in Avstrija pa avstrijska državna pogodba*. *Mladina*, 21. 11. 2000.

navzlic živahni in občasno napeti diplomatski korespondenci med Belgradom in Dunajem. Med Ljubljano in Dunajem je na različnih ravneh potekala izmenjava mnenj o možnosti Republike Slovenije, da bi si pridobila status soprodpisnice ADP; vsaj slovenska mednarodnopravna stroka se je zdaj menda poenotila, da je to mogoče z notifikacijo nasledstva po razpadli jugoslovanski federaciji. Iskanje odgovora, zakaj in po čigavi odločitvi ali krivdi doslej ni prišlo do notifikacije nasledstva soprodpisništva ADP, pa je bilo v obdobju slovenske državne samostojnosti večkrat priljubljena tema medsebojnih obtoževanj slovenskih politikov v nekaj javnih predvolilnih soočenjih. Predsednik prve demokratične slovenske vlade in nato tudi zunanji minister Lojze Peterle je nekajkrat ponovil, da se je pri odločanju za ne-notificiranje držal nasvetov mednarodno-pravne in diplomatske stroke; sam da avstrijskim kolegom nikoli ni ničesar obljubljal v zvezi s tem. Prav nekaj Peterletovo nestransko, torej civilno-družbeno »Društvo 2000« pa je izdalo knjigo, v kateri je izkušeni diplomat Matjaž Jančar tik pred svojo prezgodnjo smrtjo omenjal slovensko politiko »Danke Österreich« s tiho obljubo ne-notificiranja nasledstva soprodpisništva ADP.³⁵

Za prvih petnajst let slovenske državne samostojnosti imamo na voljo kar nekaj pričevanj naših državnikov in diplomatov, da se slovenske vlade niso odločile za notifikacijo tudi ali pa predvsem po opravljenih diplomatskih konzultacijah v Moskvi, Parizu, Londonu in Washingtonu, torej pri izvornih pogodbenicah ADP. Doajen slovenskega mednarodnega prava in tudi nekdanji diplomat Borut Bohte, ki ga k posvetom niso več pritegovali, pa je rad pikro komentiral, da na napačna vprašanja pač dobiš napačen odgovor: k ADP Slovenija seveda ne more pristopiti, lahko pa nasledi status »pridružene sile« (FLRJ je bila 1955 sploh druga pridružena sila).

23. 5. 2005 je Milan Kučan že kot bivši slovenski predsednik na simpoziju o ADP in manjšinah na univerzi v Celovcu poudaril tako pravico Slovenije do pravnega nasledstva v ADP kot tudi potrebo po popolni uresničitvi določil za manjšinsko zaščito. »Nedvomno bi status pogodbenice Sloveniji v položaju države zaščitnice zagotovil trdnejšo mednarodnopravno podlago za intervencije pri avstrijskih oblasteh v prid uresničevanja pravic slovenske manjšine.« A Slovenija v prvih letih po osamosvojitvi tega statusa ni skušala z vso silo uveljaviti, ker si je tudi zaradi mednarodnega uveljavljanja države prizadevala za dobre odnose z Avstrijo. »Tako je prišlo do bolj ali manj tihega soglasja, da se to vprašanje za zdaj ne vključi v pogodbeno nasledstvo, da Slovenija ne bo notificirala svojega nasledstva, Avstrija pa bo izpolnjevala pogodbene obveznosti, še posebej iz člena sedem ADP,« je dejal Kučan in pristavil, da je to »pragmatično stališče« vzdržalo do februarja 2005, ko je predsednik avstrijskega parlamenta Andreas Khol izjavil, da Slovenija ni

35 Matjaž Jančar, *Slovenska zunanjepolitična razpotja*. Ljubljana, 1996. Prim. Borut Mekina, Strah pred Avstrijo. *Mladina*, 3. 7. 2015.

naslednica ADP in da se na tej osnovi ni mogoče pogovarjati o varstvu slovenske manjšine v Avstriji.³⁶

Še največkrat pa vsi omenjamo izjavo tedanjega predsednika RS Danila Türka, uveljavljenega profesorja mednarodnega prava in izkušenega diplomata, ki je na tiskovni konferenci ob obisku avstrijskega predsednika Heinza Fischerja 19. 4. 2011 najavil slovensko notifikacijo nasledstva ADP v nekaj tednih. Avstrijski gost je na izrecno novinarsko vprašanje sicer pojasnil, da njihovi strokovnjaki menijo, da slovensko nasledstvo pridruženega članstva v ADP ni možno, da pa morebitna slovenska notifikacija ne bi vplivala na bilateralne odnose. A avstrijski poklicni diplomati se niso obotavljali demantirati svojega predsednika republike, ki naj bi se kot ne-strokovnjak za mednarodno pravo pač »malo zaletel« s svojo izjavo.

Drugim priložnostim in drugim avtorjem prepustimo podrobnejšo analizo razvoja medsebojnih odnosov odgovornih za oblikovanje in izvajanje zunanje politike Republike Slovenije, od kar je postala »polnoletna«; kar nekaj objavljenih spominov na to temo sicer že imamo. V našem parlamentarnem sistemu lahko le vlada, ki najprej v trenutni koaliciji strank doseže soglasje, Državnemu zboru predloži zakon o ratifikaciji nekega mednarodnega akta. Šele po obravnavi v parlamentarnem odboru za zunanjo politiko in po večinskem sklepu plenuma Državnega zbora sledi uveljavitev odločitve, vključno s podpisom Predsednika republike in objavo v Uradnem listu. Čeprav so poslanci v delovnih telesih obeh parlamentarnih domov notifikacijo nasledstva ADP obravnavali v vsakem mandatu, so zelo pozno prvič naslovili uradni poziv, da naj vlada prične navedeni postopek.

Zato pravzaprav ni bilo presenetljivo, da se je posebej po neuresničeni najavi predsednika Türka začela za zadevo, že resen »problem«, zanimati tudi slovenska civilna družba. Od aprila 2012 zelo pestro in vedno širše »Zavezništva za notifikacijo ADP« vsakokratni Vladi RS in poslanskim skupinam Državnega zbora RS približno na vsako četrletje vztrajno daje pisne pobude za ureditev slovenskega statusa pridružene sile ADP, in sicer jeseni 2020 že v imenu 90 organizacij (vključno z obema Kluboma koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru) z okoli 250.000 člani. Vodja »Zavezništva«, sindikalist Rastko Plohl skrbi tudi za obveščanje slovenske javnosti o odprti problematiki ADP ter v pogovorih z nosilci javnih funkcij zahteva, da tega ne bi obravnavali na zaprtih sejah, ki imajo že kar praviloma za rezultat sporočilo v stilu: *»Slovenija se ima za naslednico v ADP in za zaščitnico slovenske manjšine v Avstriji, diplomati sosednje države ne oprekajo*

36 Ob časopisnih člankih je na voljo poročanje STA – Slovenske tiskovne agencije: <https://www.sta.si/942895/kucan-in-vranitky-odprla-simpozij-o-adp-in-manjsinah> (dostop decembra 2020).

veljavnosti ADP in slovenske zaščitniške vloge, pač pa slovenskemu nasledstvu pridruženega članstva.»

V pričakovanju 60-letnice podpisa ADP 5. 3. 2015 je bila v Domu prosvete v koroških Tinjah okrogla miza »Avstrijska državna pogodba – ne več, ali vedno bolj aktualna?« z enajstimi zelo kvalificiranimi panelisti. Takrat sem z drugimi v skrivnosti diplomacije neposvečenimi poslušalci lahko prvič slišal o tem, da je vlada Ruske federacije kot naslednica vlade ZSSR in sedanja depozitarka ADP vsem podpisnicam in pridruženim silam, kakor tudi naslednicam pridruženih sil (v primeru FLRJ/SFRJ tedaj Sloveniji, Hrvaški, BiH, Makedoniji in Srbiji – Črni gori) posredovala overjeni prepis češkega sporočila (= notifikacije) 5. 5. 2004 o njenem nasledstvu ČSSR kot »pridružene sile« k ADP³⁷, nato pa še kopijo avstrijskega ugovora, ki je ostal osamljeno mnenje. O zanimivih podrobnostih te diplomatske korespondence je slovensko javnost obvestil že omenjeni članek v »Mladini« 3. 7. 2015. Zvedavemu zgodovinarju in neravnodušnemu državljanu so mi nato ob več naključnih srečanjih ali v e-korespondenci tudi kompetentni češki sogovorniki potrdili, da češka notifikacija nasledstva pridruženju ADP ni imela opaznih negativnih odnosov na meddržavne odnose z Avstrijo. S slovaškega veleposlaništva v Ljubljani so mi odgovorili, da se njihova vlada žal še ni odločila za enak korak kot češka. Na spletnih straneh depozitarja ADP pa Češko republiko navajajo kot pridruženo članico ADP od 1. 1. 1993, torej od datuma njenega nastanka oz. razdružitve češko-slovaške federacije.

Ob 60-letnici podpisa ADP je 12. oz. 15. 5. 2015 skupina 133 kulturnikov, znanstvenikov ter drugih javnih delavcev s Francetom Bučarjem in Ivanom Kristanom kot prvopodpisanimi pozvala Državni zbor RS, da brez odlašanja sprejme akt o notifikaciji nasledstva RS po Jugoslaviji glede ADP. Po prepričanju pobudnikov naj bi bila šele s tem v polnosti uresničena Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti RS. Ker je poziv kljub vrsti sledečih pogovorov, strokovnih posvetov in objav – o čemer v pričujočem zborniku poroča pobudnik Ivan Kristan – tudi po petih letih ostal brez ustreznega odgovora, s(m)o z nekoliko spremenjenim seznamom podpisnikov poziv Državnemu zboru 1. 10. 2020 ponovili in kot argumenta zanj dodali stoletnico koroškega plebiscita in »pobudo avstrijskega parlamenta za priznanje nemške narodne manjšine v Sloveniji«. Tudi pri teh dveh pozivih velja pripomniti, da so mnogi individualni podpisniki hkrati v vodstvu osrednjih slovenskih institucij in združenj ter nekdanji ali aktualni nosilci odgovornih družbenih funkcij.

25. 11. 2014 je bil SSK – Svetovni slovenski kongres organizator že 15. vsakoletnega simpozija »Ko ni več meja«, tokrat z naslovom »Meje slovenskega

37 Ni nepomembno pripomniti, da je ruski depozitar vse obvestil, da je Češka republika z isto diplomatsko noto sporočila, da se »šteje zavezano« tudi Pogodbi o miru z Madžarsko z dne 10. 2. 1947 ter Pogodbi o miru z Bolgarijo z dne 10. 2. 1947.

kulturnega prostora«. Z ljubljanskim INV ter obema KKS iz Ljubljane in Maribora je izdal tudi vsebinsko bogat in aktualen zbornik³⁸, v katerem sem na str. 194-195 v imenu ljubljanskega Kluba koroških Slovencev ponovil: *»Kot sestavni del civilne družbe v RS se izrekamo za ureditev slovenskega nasledstva so-podpisništva Državne pogodbe in menimo, da bi to koristilo tako slovenski (in hrvaški) manjšini, kot tudi celoti slovensko-avstrijskih odnosov. Podpiramo nastanek alpsko-jadranske mirovne regije, prepričano sodelujemo v mreži društev in družb slovensko-avstrijskega prijateljstva. ... V klubu (in lahko bi dejal, da tudi na INV) si ne domišljamo, da lahko mednarodnim pravnikom in odgovornim državnikom v RS po četrto stoletja cincanja okoli ne-sprejema sklepa o deponiranju listine o nasledstvu sopolisništva ponudimo kakšno čudežno paličico ali črnilo; dostojna, že polnoletna država pa se naj ne bi smešila z neuresničenimi najavami pošte k depozitarju v Moskvo. Zato ljubljanski in mariborski klub pripadata širokemu civilno-družbenemu 'zavezništvu', ki v Sloveniji zahteva strokovno poenotenje in državniško ukrepanje.«*

V istem zborniku je tedanji predsednik ZSO – Zveze slovenskih organizacij na Koroškem Marjan Sturm na podlagi svojih izkušenj relativiziral pomen ADP za urejanje sodobnega položaja manjšine in mdr. na str. 100 opozoril: *»ADP je seveda slej ko prej veljaven mednarodnopravni dokument. Le tisti, ki bi lahko kaj rekli, namreč podpisnice ADP, glede interpretacije člena 7 ADP molčijo oziroma prepuščajo interpretacijo avstrijskemu ustavnemu sodišču.«* Na str. 103 pa je nadaljeval: *»Tudi razprava o členu 7 ADP je prinesla na dan, da imamo različne narative glede te državne pogodbe. Za nas koroške Slovence je bil člen 7 sad antifasištičnega odpora, za nemško stran pa nekaj vsiljenega. Ko smo potem ugotovili vse (pozitivne in negativne) dimenzije tega člena, je bilo mogoče govoriti o manjšinskih pravicah per se. Danes Koroški Heimatdienst ne nasprotuje več ADP in je bolj odprt za dialog in sodelovanje, tudi preko meje.«* Marjan Sturm je več argumentacije lahko predstavil tudi na našem posvetu in v pričujočem zborniku.

Predsedniku Republike Slovenije, Državnemu zboru, Državnemu svetu ter Vladi RS kot najbolj odgovornim državnim organom Republike Slovenije sem po sklepu zbora članov Kluba koroških Slovencev v Ljubljani (KKS-Lj) z dne 8. 3. 2017 v pismu (17. 3. 2017) sporočil, *»da se KKS-Lj pridružuje vsem pozivom za notifikacijo nasledstva Republike Slovenije po FLR oz. SFR Jugoslaviji kot sopolisnici – pridruženi sili Državne pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije – DPONDA (z dne 15.5.1955), poljudno imenovane »Avstrijska državna pogodba – ADP«.* Čeprav od mednarodnega priznanja neodvisnosti Republike Slovenije 1991-92 spremljamo tudi nekatere strokovne pomisleke na obeh straneh slovensko-avstrijske meje ter z njimi povezana javna politična sprenevedanja in preigravanja, smo prepričani, da notifikacija nasledstva RS kot pridružene sile

38 L. Klopčič et al. (ur.), *Meje slovenskega kulturnega prostora : zbornik člankov*. Ljubljana, 2014.

DPONDA slejkoprej pomeni (resda precej zapozneli) korak v procesu izgrajevanja suverenosti RS, hkrati pa tudi utrjevanje zgodovinskih temeljev za sedanje in bodoče dobro sosedstvo z Republiko Avstrijo. – Med člani našega kluba so tudi ljudje, ki so sodelovali pri sklepanju DPONDA ter si desetletja dolgo prizadevali za uresničevanje njenih določb, predvsem – a še zdaleč ne zgolj – njenega »manjšinskega« 7. člena. Zadnjih pet let je naš Klub sopodpisnik rednih pozivov civilno-družbenega Zavezništva za notifikacijo nasledstva ADP/DPONDA, pred dvema letoma je/sem predsednik Kluba sopodpisal ustavno-pravno utemeljeni poziv za notifikacijo pobudnikov prof. dr. Franceta Bučarja in prof. dr. Ivana Kristana, sedaj se slednji pobudi pridružuje tudi Klub kot združenje, ki skoraj devet desetletij bdi nad položajem Slovencev v Avstriji ter si prizadeva za dobre medsosedske odnose kot en pogoj za polno uveljavljanje manjšinskih pravic (ne samo po, vendar še vedno tudi po ADP/DPONDA). – Na omenjenem zboru članov KKS-Lj smo ponovili tudi prepričanje, da akt slovenske ratifikacije Državne pogodbe in nato notifikacije pri ruskem depozitarju po češkem vzgledu iz 2004 ne more biti povod za zgodovinsko obarvana notranje- in zunanjepolitična obračunavanja ter medijsko izpostavljanje. Hkrati z notifikacijo slovenskega nasledstva bi se po našem prepričanju bilo mogoče ali celo potrebno pritrilno opredeliti do nabora členov DPONDA, ki jih je Republika Avstrija z ustrežno noto že pred dobrima dvema desetletjema označila za obsoletne, t.j. v celoti izpolnjene, zastarele ali zgodovinsko presežene.« Zgodovinarska žilica mi ne da miru, da zdaj ne bi predlagal še to, da Državni zbor RS ob ratifikaciji nasledstva pridruženega članstva Slovenije v ADP ponovi Deklaracijo o priznanju statusa stalne nevtralnosti Avstrije, ki jo je bil 24. 3. 1956 sprejel zvezni zbor Zvezne ljudske skupščine FLRJ.

Med podpisniki Bučar-Kristanovega poziva iz leta 2015 in Kristan-Tošovega iz leta 2020 je tudi več akademikov – članov SAZU. Omenili smo že, da so se nekateri od njih že prej močno zanimali za zamejske Slovence in se zavzemali za uresničevanje njihovih pravic, še posebej po 7. členu ADP. To pravzaprav velja že za jugoslovansko obdobje, ko je SAZU vodila dejavnosti posebne koordinacije jugoslovanskih akademij za proučevanje položaja manjšin jugoslovanskih narodov v sosednjih državah. Tudi sam sem kot predstavnik INV z akademiki lahko sodeloval pri izvedbi velikega projekta ESF – Evropske znanstvene fundacije; »primerjalne študije o vladah in ne-dominantnih etničnih skupinah v Evropi« so v začetku 90. let 20. stoletja izšle v osmih knjigah. Za našo tokratno temo je bila posebej zanimiva razprava avstrijsko-koroškega zgodovinarskega kolega Arnolda Suppana o načelu recipročnosti manjšinskih pravic v jugoslovansko-avstrijskih odnosih med svetovnjima vojnama.³⁹

39 Arnold Suppan, According to the Principle of Reciprocity: the Minorities in Yugoslav-Austrian Relations 1918–1938. V: P. Smith et al. (Ed.), *Ethnic Groups in International Relations*. Hants – New York, 1990 (Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850–1940; 5).

Odbor za preučevanje narodnih manjšin SAZU pod predsedstvom Jožeta Pirjevca (s strokovnjaki, ki nismo vsi člani SAZU) je na svoji 48. in 49. seji 11. in 19. 6. 2015 oblikoval izjavo, da »*podpira civilno družbena prizadevanja, ki od državnega zbora in od vlade zahtevajo, da Republika Slovenija brez odlašanja notificira nasledstvo ADP, v prepričanju, da odnosov med državami ni mogoče uravnnavati na podlagi ugotovitve, da so odnosi dobri in da zaradi tega ni potrebno formalno notificirati nasledstva ADP. – Notifikacija nasledstva je potreben formalnopravni akt, ki zagotavlja trajno dobre odnose med državama, neodvisno od razpoloženja vsakokratnih vlad. To pomeni, da notifikacije nasledstva ADP ni mogoče smatrati za neprijateljsko dejanje do sosednje Avstrije, s katerim bi pokvarili sedanje dobre odnose, ampak kot akt, s katerim se zagotavljajo trajno dobri odnosi. – Če Republika Slovenija ne bi notificirala nasledstva ADP, bi se odpovedala svoji pravici/dolžnosti, da umesti svojo državno mejo in ostale pravice ter obveznosti, temelječe na ADP, v mednarodni pravni sistem. S tem bi Republika Slovenija močno okrnila svoj status suverene države in svoj ugled v mednarodnem prostoru.*« Pripisem naj, da tako oblikovana izjava menda ni bila posredovana javnosti.

V času med obema omenjenima sejama odbora SAZU je 17. 6. 2015 potekala dolga seja »strateškega sveta ministra za zunanje zadeve na temo notifikacije avstrijske državne pogodbe (ADP). Po seji je minister za zunanje zadeve Karl Erjavec ocenil, da ni potrebe, da bi Slovenija notificirala ADP, saj je Slovenija v statusu pravne naslednice ADP.« Po poročanju STA so bili na sejo »povabljeni člani strateškega sveta, v katerem so predstavniki stroke in nekdanji zunanji ministri, predstavniki krovnih organizacij koroških in štajerskih Slovencev ter pobudniki za notifikacijo ADP, ki jo vodi ustavni pravnik Ivan Kristan.« Poročilo pa ne omenja, da smo prisotni povabljeni zavrnil ministrov improvizirani predlog za nekakšen »deal« z Avstriji ... Vsekakor pa je bila kot gradivo za razširjeno sejo sosveta na mizi tudi kopija kritičnega pogovora, ki smo ga predstavniki »Zavezništva za notifikacijo« par dni prej imeli z novinarjem RTV Slovenija za njihov spletni portal. Naslov (konec leta 2020 še delujoče) povezave povzema dovolj: Avstrijska državna pogodba: »Slovenski politiki za zdaj še niso zmogli te korajže« – RTVSLO.si.

Smemo ali celo moramo zapisati, da je bil bolj »korajžen« pri vlaganju zahtev za ureditev statusa RS med so-deležniki ADP levi spekter civilne družbe in tudi parlamentarnih strank. Podrobnejši pregled bi lahko potrdil tudi tezo, da so zagovorniki notifikacije nasledstva precej utihnili, če/ko so sprejeli odgovorno državno ali diplomatsko funkcijo. In obratno ... Vsekakor je 15. 6. 2015 Poslanska skupina Združena levica v Državnemu zboru predlagala notifikacijo nasledstva RS po nekdanji federativni Jugoslaviji kot pridruženi sili Državne pogodbe o ponovni vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije. Nato so »levi« parlamentarci 22. 2. 2017 vodstvu Državnega zbora oddali na 17 straneh

argumentirani, na češkem vzgledu temelječi predlog priporočila Vladi RS za notifikacijo nasledstva Državne pogodbe. 18. 5. 2017 so na novinarski konferenci podoben poziv predstavili člani Društva državnih svetnikov in predstavniki več kot 300 posameznikov ter še 15 združenj, med njimi Društva slovenskih pisateljev, Zveze društev general Maister, Društva TIGR Primorske, Društva za ustavno pravo Slovenije, Zveze združenj borcev za vrednote NOB Slovenije, Društva Forum 21, Zavezništva za notifikacijo nasledstva ADP idr.

Na »našem« posvetu v dvorani Slovenske matice 30. 11. 2015 se je v razpravi iz publike oglasil Vladislav Stres, angažirani intelektualec iz vrst »Zavezništva za notifikacijo ADP«. Video posnetek posveta je pozneje – brez dogovora s prireditelji – tudi postavil na svoje spletne strani, posebej namenjene zbiranju raznovrstnega gradiva o zgodovini in odprti problematiki uresničevanja ADP: http://stres.a.gape.org/VTA/ADP_avstrijska_drzavna_pogodba/avstrijska_drzavna_pogodba_indeks.htm. Video je zabeležil tudi protestni odhod tedanjega veleposlanika Republike Avstrije nj. eksc. dr. Clemensa Koje, ki žal ni hotel odgovarjati na diskusijo v nekoliko neakademskem tonu.

Univerzitetni profesor zgodovine Matjaž Klemenčič, po materi koroški Slovenec, član ljubljanskega KKS in sodelavec INV je leta 2018 svojo že v naslovu kritično razpravo »Gnili kompromis iz leta 2011 – izpolnitev 7. člena ADP?!« objavil v jubilejnem zborniku za zgodovinarskega kolega Dušana Nečaka, prav tako člana KKS in nekdanjega sodelavca INV z obsežnim opusom objav na koroško tematiko.⁴⁰ Klemenčič je prikazal pot do kompromisnega memoranduma, ki so ga 26. 4. 2011 podpisali predstavniki avstrijske zvezne vlade, koroške deželne vlade in krovnih organizacij koroških Slovencev, nato pa je vsebino memoranduma 6. 7. 2011 v obliki ustavnega zakona potrdil avstrijski parlament. Klemenčič kot prvi avtor dveh obsežnih knjig o politični in socialni zgodovini koroških Slovencev do najnovejše dobe (vključno s sklepanjem ADP ter obotavljivim in nepopolnim izvajanjem določb njenega 7. člena)⁴¹ se pridružuje številnim kritikam premajhnega uzakonjenega števila in razpršene razporeditve dvojezičnih krajevnih napisov in siceršnje restriktivne rabe slovenščine kot drugega uradnega jezika.

Osrednji slovenski mediji žal pogosto ne odstopajo od svetovno uveljavljenega pravila, da je za ustvarjalce/lastnike medijev in tudi za odjemalce medijev ravno slaba novica dobra novica. Priložnosti za poglobljeno, »uravnoteženo« poročanje pa pogosto ni prav veliko. V »korotanskih e-novičkah« ljubljanskega KKS zato periodično ob spodbudnih vabilih na čezmejno povezovalne prireditve

40 Razprava je objavljena na straneh 583–601 knjige: K. Ajlec et al., *Nečakov zbornik : Procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*. Ljubljana, 2018.

41 Matjaž Klemenčič – Vladimir Klemenčič, *Prizadevanja koroških Slovencev za narodnostni obstoj po drugi svetovni vojni*. Celovec – Ljubljana – Dunaj, 2006. Še precej obsežnejša nemška izdaja te knjige je izšla leta 2010.

v slovenskem prostoru opozorimo tudi na kak »manjšinski« glas, ki se ne uglesi s prevladujočim tokom. Tako smo npr. 30. 7. 2016 opozorili na daljši članek zgodovinarja Marjana Sturma, tedaj še predsednika koroške ZSO v Sobotni prilogi ljubljanskega *Dela*. Pod naslovom »Sedmi člen med željami in realnostjo« je nanizal nekaj zgodovine nastanka in (ne)uveljavljanja ADP ter na podlagi svojih izkušenj in presoje odsvetoval notifikacijo slovenskega nasledstva so-podpisništva te mednarodne pogodbe – četrto stoletja po slovenski državni osamosvojitvi. Avstrijske večno včerajšnje politične sile bi »lahko sprožile vik in krik in s tem negativno vplivale ne le na odnose med večino in manjšino na Koroškem, temveč tudi med sosednjima državama.«

Le en od primerov predstavitve nasprotnega mnenja koroškega rojaka je bil pogovor s celovškim odvetnikom Rolandom Grilcem v »Tax-Fin-Lex Glasniku« 2. 10. 2019. Mdr. je dejal: »Menim, da naj Slovenija iz pravnih razlogov čim prej notificira ADP. Znano je, da ADP ni v celoti uresničena, kar zadeva dvojezične table in slovenski uradni jezik, pa so nam odrezali pravno pot na Ustavno sodišče s tem, da so te ureditve izvedli na ustavni ravni. Ostane obveznost Avstrije po mednarodnem pravu. Če pa se proti obstoječemu stanju dalj časa nihče ne bi pritožil, bi Avstrija lahko začela navajati argumente, da je bilo mnenje Avstrije, da je ureditev na ustavni ravni iz leta 2011 izpolnitev člena 7, tudi mednarodnopravno vzeto na znanje. Slovenija bi bila torej kot zaščitnica koroških Slovencev dolžna notificirati nasledstvo. Gre za načelnost pri notifikaciji nasledstva; ne vidim nobene potrebe po tem, da bi se Slovenija izmikala in poskušala ugotoviti, kako se bo odzvala Avstrija. To je, oprostite mi, hlapčevstvo. Sloveniji se ni treba ničesar bati. ... Dobra priložnost bi bila 100. obletnica državne pogodbe iz Saint Germaina letos jeseni ali 100. obletnica koroškega plebiscita naslednje leto.«

Če se v letu 2020 do oktobrske stoletnice plebiscita in prej do majske 75-letnice propada nacifašizma ter 65-letnice podpisa ADP v zvezi s slovensko notifikacijo ni zgodilo nič, za kar bi v javnosti vedeli, je bilo dogajanje med Slovenci v Avstriji in v zvezi z njimi kar živahno in pestro, čeprav v pogojih vsakršnih omejitev zaradi pandemije virusa Covid-19. Med drugim sem si shranil za našo temo o civilni družbi prav reprezentativno pismo bralca Marijana Lačna iz Lampreč, ki je v Sobotni prilogi *Dela* zapisal, da ga je novi slovenski zunanji minister Anže Logar res presenetil, ko je prav 15. maja v pismu svojemu avstrijskemu kolegu (Alexandru Schallenbergu) jasno zapisal, da se Slovenija šteje za nesporno pogodbenico ADP, posebej zaradi v njej utemeljene zaščite slovenske narodne skupnosti v Avstriji. Zanjega od svojih 11 objavljenih prispevkov v *Delu* je gospod Lačen 18. 5. 2020 naslovil »Nevednost, servilnost, nesposobnost, medlost? Ali pa česa ne vemo?«. Od slovenskih politikov v desetih letih ni dobil odgovorov na dve temeljni vprašanji: »Kaj mislite storiti glede zaščite narodne manjšine v Avstriji v skladu s 7. členom ADP? Ali mislite pogodbo notificirati (pravno formalno iz SFRJ na Slovenijo prenesti pravice iz pogodbe)?« Brez tega

smo od osamosvojitve dalje *»le nekaj moledovali, dosegli pa nič. Doseči pa imamo pravico, ker smo mi zmagovalci in aktivni akterji pogodbe, Avstrija pa le nujni servilni izvajalec. A naša nesposobnost situacijo očitno iz leta v leto, bolj ko se leto 1955 odmika, bolj postavlja na glavo! Navček pa koroškimi Slovincem vedno bolj otožno zveni ...«*

Kot odmev na vest o pismu ministra Logarja pa je na spletnem MMC RTVS že 15. 5. 2020 ob 17.42 neki »rastislav« objavil značilen »pознаvalski« komentar: *»Poglejte jaz imam idejo. V zameno za to da Avstrija sprejme da je Slovenija pogodbenica avstrijske državne pogodbe v Sloveniji priznamo avstrijsko/nemško manjšino o čemer vsake toliko godrnjajo Avstrijci. Namen tega pa je da bo lahko po novem g. Möderndorfer prišel v parlament kot manjšinski poslanec in mu ne bo treba vsak mandat menjati stranke.«*

Do stoletnice koroškega plebiscita smo v slovenskih tiskanih ter audio-vizualnih medijih lahko prebrali, poslušali in videli še res veliko objav o zgodovini in sedanjem položaju Slovincem na avstrijskem Koroškem, Štajerskem in na Dunaju. Ob zavzetosti najrazličnejših segmentov civilne družbe, a tudi politikov⁴² in nosilcev odgovornih ter tudi najvišjih državnih funkcij obeh sosednjih držav smo bili priče nekaterim praktičnim premikom na boljše in simbolnim dogodkom. Tudi celoletno protestno opozarjanje (predvsem) mladih zamejcev na neuresničene obveznosti ter obljube manjšinski skupnosti in posameznim njenim pripadnikom ter na velike, včasih res usodne strukturne in razvojne težave, ni moglo biti spregledano in ne sme biti pozabljeno.

Brez povzemanja vsebine ter merjenja globine nanizanega v tem dokumentarno-esejističnem prispevku naj na koncu dodam le še svoj odgovor na vprašanje, zastavljeno v naslovu: civilno-družbene pobude za notifikacijo slovenskega nasledstva med sopolisnicami ADP pomenijo obliko utrjevanja dobrih slovensko-avstrijskih odnosov. In čas bi že bil, da se osredotočimo samo na velikodušno uresničevanje preostalih odprtih določb ADP, na izboljšanje pogojev za prijateljsko sobivanje v jezikovno in narodnostno mešanih okoljih ter na vsestransko aktivno čezmejno sodelovanje v našem koščku Evrope.

42 Za našo temo je zanimivo, da je stranka Levica dan pred stoletnico koroškega plebiscita v Državni zbor po petih letih ponovno vložila »Predlog akta o notifikaciji nasledstva Državne pogodbe o vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije«, skladno s svojim programom zato, da bi *»zaščitili slovensko manjšino in nevtralizirali ekonomsko premoč Avstrije v bilateralnih odnosih.«*

Civilno-družbene pobude za notifikacijo slovenskega nasledstva med sopolisnicami ADP: utrjevanje ali spodkopavanje dobrih slovensko-avstrijskih odnosov?

Povzetek

Historično-dokumentarni in deloma spominski prispevek o naslovni tematiki je avtor pripravil tudi z uvodnim pogledom na nastajanje Državne pogodbe o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije. Pri sklepanju DPONDA je imela pomembno vlogo Jugoslavija, med diplomati in strokovnjaki jugoslovanske delegacije pa so imeli največjo vlogo avstrijski neposredni sosedi Slovenci. Med njimi so bili mnogi člani civilno-družbenih združenj in zaposleni na inštitucijah s tradicijo še iz obdobja med dvema svetovnima vojnama: Manjšinski institut (pozneje Znanstveni inštitut oziroma Inštitut za narodnostna vprašanja) v Ljubljani, Slovenska matica ter Klub koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru, Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter več visokošolskih zavodov in strokovnih združenj. Zahtevam za mednarodnopravno vključitev samostojne Republike Slovenije – kot naslednice federativne Jugoslavije – v krog sopolisnic DPONDA so se posebej v zadnjem desetletju priključile še civilno-družbene iniciative z mnogimi uglednimi posamezniki, društvi in zvezami (skupaj z vsaj 250.000 člani), ki menijo, da bi Republika Slovenija tudi s klicevanjem na DPONDA lahko izboljšala položaj slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in Štajerskem, hkrati pa v ničemer ne poslabšala sicer odličnih bilateralni slovensko-avstrijskih odnosov.

Ključne besede: Avstrijska državna pogodba, Slovenci v Avstriji, avstrijsko-slovenski odnosi, civilna družba v Sloveniji, Klub koroških Slovencev, Inštitut za narodnostna vprašanja

Zivilgesellschaftliche Initiativen zur Notifikation der slowenischen Nachfolge unter den Assoziierten Mächten des österreichischen Staatsvertrags: Festigung oder Untergrabung der guten slowenisch-österreichischen Beziehungen?

Zusammenfassung

Der Autor erstellte einen historisch-dokumentarischen und teilweise Gedenkartikel zum Titelthema auch durch einleitende Betrachtung auf das Zustandekommen des Staatsvertrags betreffend die Wiederherstellung eines unabhängigen und demokratischen Österreich. Jugoslawien spielte eine wichtige Rolle beim Abschluss des Staatsvertrags, unter den Diplomaten und Experten der jugoslawischen Delegation spielten die Slowenen, Österreichs unmittelbare Nachbarn, die größte Rolle. Darunter waren zahlreiche Mitglieder der zivilgesellschaftlichen Vereine und Mitarbeiter von Institutionen mit einer Tradition aus der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen: das Minderheiteninstitut (später das Wissenschaftliche Institut oder das Institut für Nationalitätsfragen) in Ljubljana, Slovenska matica und der Klub der Kärntner Slowenen in Ljubljana und Maribor, die Slowenische Akademie der Wissenschaften und Künste sowie mehrere Hochschuleinrichtungen und Fachverbände. Den Forderungen nach einer internationalen rechtlichen

Einbeziehung der unabhängigen Republik Slowenien – als Nachfolgerin des föderativen Jugoslawien – in den Kreis der Mitunterzeichner („Assoziierte Mächte“) des Staatsvertrags haben sich im letzten Jahrzehnt zivilgesellschaftliche Initiativen mit vielen prominenten Einzelpersonen, Gesellschaften und Verbänden angeschlossen (zusammen mit mindestens 250.000 Mitgliedern), die der Auffassung sind, dass die Republik Slowenien auch die Position der slowenischen Volksgruppe im österreichischen Kärnten und Steiermark bezugnehmend auf den „Österreichischen Staatsvertrag“ verbessern und gleichzeitig die ansonsten hervorragenden bilateralen slowenisch-österreichischen Beziehungen in keiner Weise verschlechtern könnte.

Schlüsselwörter: Österreichischer Staatsvertrag, Slowenen in Österreich, österreichisch-slowenische Beziehungen, Zivilgesellschaft in Slowenien, Klub der Kärntner Slowenen, Institut für Nationalitätsfragen